

Макарович В.К.

РИЗИКИ ФАКТОРИНГОВИХ ОПЕРАЦІЙ: КЛАСИФІКАЦІЙНИЙ ПІДХІД

В статті розглянуто та проаналізовано існуючі погляди науковців щодо класифікації ризиків, які притаманні суб'єктам господарювання при здійсненні факторингових операцій. Запропоновано цілісну систему факторингових ризиків, яка включає зовнішні ризики (ризик країни, галузеві, валютні, процентні, інфляційні та інші) і внутрішні ризики (ризик факторанта, фактора, боржника). Цілісна система факторингових ризиків забезпечить можливість належним чином їх ідентифікувати та здійснити достовірну оцінку і розробити методику управління ними для всіх учасників факторингу.

Ключові слова: факторинг, факторингові операції, фактор, факторант, класифікація, ризик, валютний ризик, кредитний ризик, ризик ліквідності, фрод ризик.

Постановка проблеми. В даний час характерними рисами більшості українських підприємств є низька ліквідність, постійний дефіцит оборотних коштів, складність в отриманні кредиту через його дорожнечу. В сучасних умовах функціонування господарюючих суб'єктів все більшого значення набуває управління фінансовими потоками, і зокрема швидкістю обороту капіталу. Одним із можливих варіантів підвищення останнього є факторинг.

Факторинг створює основу стійкого економічного розвитку бізнесу. Його перевагою є збільшення ліквідності, що у свою чергу призводить до росту прибутковості підприємства.

Здійснення факторингових операцій супроводжується ризиками різного роду, які зачіпають усіх учасників факторингового процесу. Виходячи з того, що подібні операції є новими для українського ринку, фахівцями остаточно не сформована класифікація ризиків факторингових операцій, методика і необхідний інструментарій щодо їх оцінки та попередження, що, в свою чергу, зумовлює необхідність поглибленого дослідження цього аспекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні дослідженням факторингу займаються вітчизняних та зарубіжних дослідників, серед них: С.Л. Береза, О.Г. Веренич, В.М. Костюченко, О.М. Левченко, О.І. Пальчук, І.Є. Покаместов, Ф. Салінджер, Я.О. Чапічадзе та інші. В своїх працях науковці акцентують увагу на правовому регулюванні, відображенні в обліку господарських операцій, пов'язаних з факторингом, їх аналізі.

Питання ризиків, які виникають при здійсненні факторингових операцій, розглядаються у працях таких науковців, як В.В. Гриценко [3], Л.М. Заєма [4], О.С. Звонарьова [5], Л.М. Кожина [7], А. Короп [8], Н.М. Левченко [9], Ступницьки О.І., Коверда В.М. [11], І.М. Трейвіш [12], Шаніна А.М. [13], Шевченко С. [14] та ін.

Слід зазначити, що багато аспектів стосовно ризиків факторингових операцій є дискусійними і

потребують поглибленого вивчення, що підкреслює актуальність цього дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування класифікації факторингових ризиків для можливості їх ідентифікації, оцінки та управління ними.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В реаліях сьогодення конкурентною перевагою ведення бізнесу є можливість постачальниками надавати покупцям товарний кредит. Переваги товарного кредиту для покупця очевидні: немає необхідності виводити з обігу значні грошові кошти, як у разі попередньої оплати або оплати по факту; покупець може планувати графік погашення заборгованості і звести до мінімуму ризик отримання неякісного товару. Проте, згода постачальників на надання товарного кредиту, призводить до скорочення їх обігових коштів і погіршення поточної ліквідності, виникнення касових розривів і зниження фінансової стійкості в цих компаніях, що в результаті негативно впливає на рентабельність і обсяги отриманого прибутку. Однак, надання відстрочки платежу є серйозною конкурентною перевагою на ринку, а іноді і єдиним аргументом, що притягує покупців. Альтернативою при вирішенні вищезгаданих проблем постачальників може стати факторинг.

Факторингові операції – це сукупність операцій, пов'язаних з управлінням оборотним капіталом шляхом інкасування дебіторської заборгованості, за якою одна сторона факторант поступається або зобов'язується поступитися фактору своїм правом грошової вимоги до третьої особи (боржника), а фактор (банк або фінансова установа) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони (факторанта) за плату і додатково, залежно від угоди, передбачає надання бухгалтерського, інформаційного, страхового, юридичного обслуговування факторанта), що дозволяє забезпечити єдиний підхід до його облікового розуміння [10, с.15].

Герасимович А. М. [2, с. 211] зазначає, що ризик за факторинговими операціями є складною економічною категорією, оскільки включає всі ризики, які несуть учасники факторингу внаслідок можливих розбіжностей платежів за факторингом у термінах і обсягах.

Класифікація ризиків є одним з етапів їх аналізу і сприяє подальшому проведенню ідентифікації і оцінки, а також визначенню методів управління ними. Належним чином побудована система класифікації дозволить точніше виявити і оцінити ризики, та відповідно застосувати адекватні заходи щодо їх мінімізації.

До теперішнього часу серед науковців та практиків не існує чіткого розуміння цілісної системи факторингових ризиків. Багато економістів плутають факторингові ризики з ризиками, які бере

на себе постачальник, що надає розстрочку платежу покупцю при відвантаженні товарів. Також відсутня загальноприйнята класифікація ризиків, які виникають при здійсненні факторингових операцій.

Аналітичне вивчення досліджень вчених показало різноманітність підходів авторів до визначення видів ризиків факторингових операцій.

Розглянемо характеристику окремих видів ризиків факторингових операцій, які представлені в наукових джерелах (табл. 1).

Таблиця 1

Підходи авторів до класифікації ризиків при факторингових операціях

№ з/п	Автори	Види ризиків при факторингових операціях
1	Волосович С.В. [1, с.27]	Валютні, політичні, ліквідності, ризики неплатежу дебіторів, ризик неплатоспроможності клієнта, шахрайство, втрата вантажу при перевезенні, повернення товару покупцем внаслідок невиконання постачальником умов контракту
	Герасимович А.М., Герасимович І.А., Морозова-Герасимович Н.А. [2, с. 211]	Валютні, кредитні, ліквідності, процентні.
2	Гриценко В.В. [3, с. 255]	- <i>ризики клієнта</i> : валютні, кредитні, ліквідності, процентні; - <i>ризики фактора</i> : валютні, процентні, політичні, зовнішні, галузеві, ризики неплатежу, системні.
3	Заєма Л.М. [4, с. 13]	Валютні, кредитні, ліквідності, процентні.
4	Звонарьова О.С. [5, с. 29-30]	Валютні, кредитні, ліквідності, процентні.
5	Кісельова М.С. [6]	Процентні, ризики, пов'язані з предметом факторингу
6	Кожина Л.М. [7, с. 15]	- <i>внутрішні</i> : ризик невиконання постачальником договору поставки, невиконання постачальником договору факторингу, кредитні, ліквідності, операційні, ризики шахрайства; - <i>зовнішні</i> : валютні; процентні; політичні; законодавчі; інфляційні та інші.
7	Короп А. [8, с. 52]	Валютні, кредитні, ліквідності, процентні.
8	Левченко Н.М., Кравченко Г.В. [9, с. 247]	Валютні, кредитні, ліквідності, процентні.
9	Ступницьки О.І., Ковєрда В.М. [11, с. 93]	Ризик неплатежу з боку дебіторів, ризики, що мають загальний характер, ризики, пов'язані зі специфікою діяльності клієнтів і їхніх дебіторів, кредитні ризики, ризики ліквідності
	Трейвіш М.І. [12, с.89]	ризик делькредере (кредитні і ліквідності), валютні, політичні
10	Шаніна А.М. [13, с. 16]	Валютні, юридичні, політичні, делькредере
11	Шевченко С. [14, с. 13]	Валютні, кредитні, ліквідності, процентні

Одним із перших науковців, який приділив увагу дослідженню ризиків, пов'язаних із факторинговими операціями був М.І. Трейвіш. Так, автор [12] пропонує класифікувати ризики факторингових операцій як: ризик делькредере, валютний і політичний ризики. Ризик делькредере обумовлений можливістю неповернення кредиту або його неповним або несвоєчасним поверненням внаслідок недобросовісності або неплатоспроможності покупця, або порушенням експортером умов контракту у разі міжнародного факторингу. Ризик делькредере включає кредитні ризики і ризики ліквідності. На думку М.І. Трейвіша [12], кредитний ризик – це ризик того, що учасники угоди не отримають оплату на неврегульовану вимогу. Кредитний ризик, як

правило, виникає, коли один з учасників стає неплатоспроможним. Ризик ліквідності – це ризик, коли боржник не зможе виконати свої зобов'язання своєчасно, погіршивши, таким чином, ліквідне становище одержувача коштів. Валютні ризики пов'язані з ризиками зміни курсів валют при міжнародному факторингу. Політичні ризики пов'язані з неможливістю виконати експортний контракт або провести розрахунки по ньому із-за зміни політичної ситуації в країні продавця або в країні покупця.

Вважаємо, що недоліком класифікації ризиків, пов'язаних з факторинговими операціями, запропоновану М.І. Трейвіш, є те, що дослідник не конкретизує для яких суб'єктів ринку факторингу характерні ці ризики.

Слід погодитись із Л.М. Кожиною [б. с.15] щодо необхідності поділу ризиків, пов'язаних з факторинговими операціями на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх ризиків доцільно відносити ризики, які обумовлені об'єктивними причинами і виникають поза системою факторингу, а до внутрішніх ризиків – ризики, які обумовлені суб'єктивними причинами і джерела виникнення яких лежать усередині даної системи.

Результати групування, наведені в таблиці 1, дозволили виділити ряд видів факторингових ризиків. На основі проведеного теоретичного аналізу

визначено, що найбільш поширеними видами ризиків є: валютний (ризик зміни валютних курсів), процентний (ризик різкої зміни ринкової вартості ресурсів), кредитний (ризик несплати дебітором поставки з розстрочкою платежу) та ризик ліквідності (ризик несвочасної оплати боргу покупцем). Тобто саме ті ризики, які бере на себе постачальник при здійсненні поставки з відстрочкою платежу.

Для вирішення поставленої мети нами було розроблено цілісну систему факторингових ризиків, яка зображена на рис. 1.

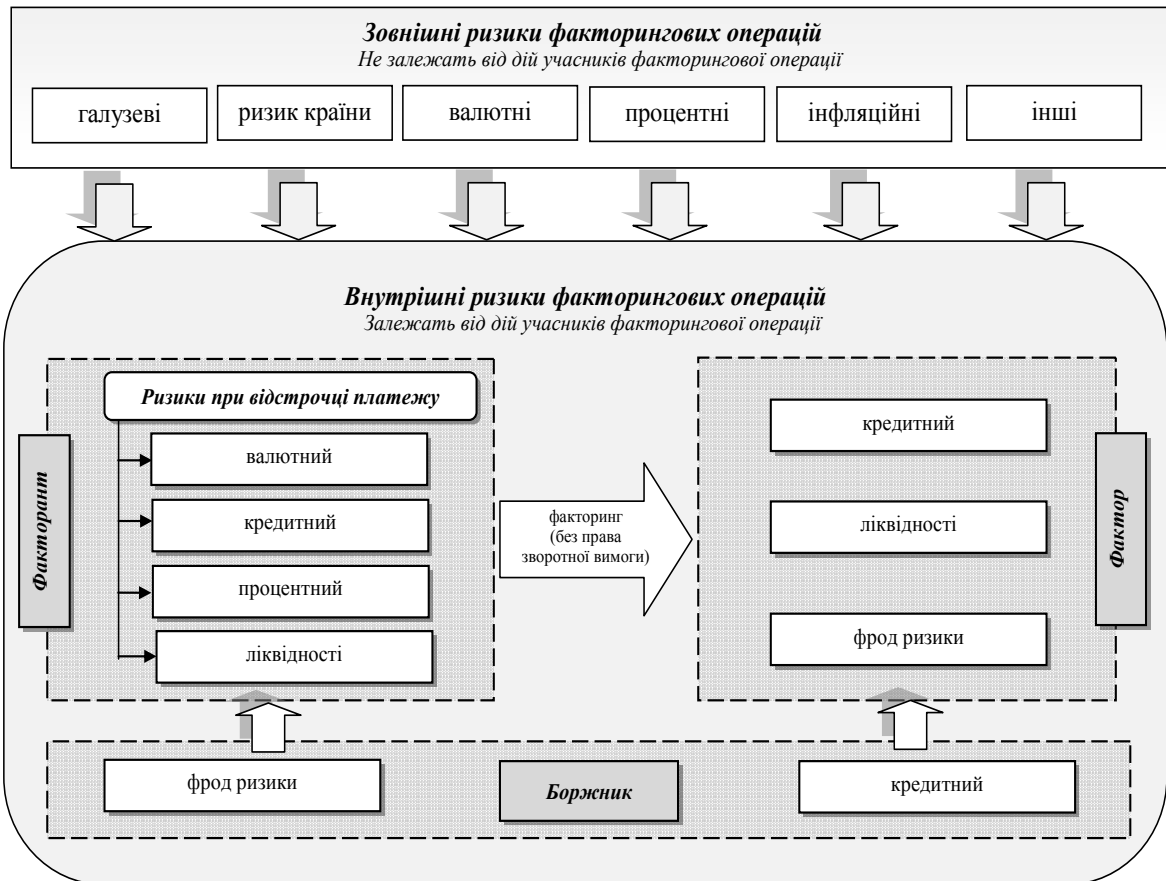

Рис. 1. Ризики, пов'язані з факторинговими операціями*

* Джерело : власна розробка

Отже, ризики, пов'язані з факторинговими операціями, на нашу думку, можна розділити на дві групи: зовнішні, які не залежать від дій учасників факторингової операції та внутрішні, що залежать від дій учасників факторингової операції.

До зовнішніх ризиків слід віднести ризик країни, галузеві, валютні, процентні, інфляційні та інші ризики. Серед зовнішніх ризиків нами було виділено ризик країни — ризик фінансових втрат через зміну економічних, соціальних або політичних умов у країні контрагента.

До внутрішніх ризиків, слід відзначити ризики факторанта, фактора та боржника.

При відстрочці платежу постачальник приймає на себе такі ризики, як ризик ліквідності, процентний ризик, кредитний та валютний. Натомість,

користуючись послугами факторингу постачальник (факторант), перекладає на фактора і страхує значну частину ризиків, які супроводжують його комерційну діяльність. Фактор, при факторингу без зворотної вимоги, приймає на себе ризики факторанта. Також нами було виділено такий специфічний вид факторингового ризику, як фрод ризик (умисна дія, здійснена з метою обману (введення в оману), в результаті якої суб'єкт факторингу щось втрачає і/або зловмисник отримує (наприклад, умисне відхилення від умов контракту; шахрайство). Адже, як показує практика, у зв'язку із специфікою здійснення факторингу, зростає кількість економічних злочинів в цій сфері, тобто шахрайства та недобросовісної поведінки з боку всіх учасників факторингової угоди. Однією із головних причин вважаємо

відсутність у факторів ефективної системи управління ризиками.

Запропонована цілісна система ризиків, пов'язаних з факторинговими операціями дасть можливість належним чином ідентифікувати ризики та здійснити їх достовірну оцінку і розробити методику управління ризиками для їх мінімізації та /або уникнення для всіх учасників факторингу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати аналізу існуючих класифікацій ризиків, пов'язаних з факторинговими операціями показали, що більшість підходів не відповідають загальним вимогам побудови класифікації та є

недостатньо обґрунтованими, що зумовлює складність та неефективність застосування їх на практиці. З метою вирішення цієї проблеми, на основі досліджених підходів, нами було запропоновано цілісну систему ризиків факторингу для цілей їх оцінки та ефективності управління.

Перспективним напрямком дослідження є розробка не тільки цілісної системи ризиків факторингу, але й методів їх оцінки та відповідних інструментів впливу на величину ризику, які можна використовувати на стадії підготовки до здійснення факторингової операції, а також створення ефективної системи ризик-менеджменту для учасників факторингу.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волосович С.В. Страхування ризиків факторингу / С.В. Волосович // Вісник КНТЕУ . – №4. – 2012р. – С.24-33.
2. Герасимович А.М. Факторингові операції: механізм проведення, облік та аналіз / А.М. Герасимович, І.А. Герасимович, Н.А. Морозова-Герасимович // Аудитор України. – 2008. – №15 – С. 203–218.
3. Гриценко В. В. Факторинг як ефективний інструмент підтримки бізнесу /В.В. Гриценко // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. Сер. Економічні науки. – 2010. – № 3. – С. 248–261.
4. Заема Л. М. Организационно-методические подходы к совершенствованию инструментов факторинга: автореферат дисс. кандидата экономических наук: 08.00.10 / Л.М. Заема. – Ставрополь, 2010 – 17 с.
5. Звонарёва О.С. Факторинг – сущность, проблемы и перспективы развития / О.С. Звонарева // Вестник Томского государственного университета. – 2007. – № 300. – С.29–31.
6. Киселёва М.С. Риски, связанные с секьюритизацией факторинговых активов, и механизмы защиты. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://uecs.ru/uecs40-402012/item/1212-2012-04-02-05-58-39>
7. Кожина Л.М. Зниження ризику виконання факторингових операцій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.10. / Л.М. Кожина. – М., 2008. – 27 с.
8. Короп О. Факторинговий облік / О. Короп // Бізнес бухгалтерія. – 2004. – № 10(581). – С. 48–54.
9. Левченко Н.М. Факторинг як інструмент ефективного управління дебіторською заборгованістю підприємств /Н.М. Левченко// Економічний простір. – 2009. – № 23/2. – С. 242–251.
10. Макарович В.К. Економічна сутність та ідентифікація факторингових операцій в системі бухгалтерського обліку /В.К. Макарович // Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. – Том 18. Вип. 2/1. 2013. – Одеса, Видавничий дім "Гельветика". – 2013. – С. 12–16.
11. Ступницький О.І. Сучасний факторинг: ефективність торговельних операцій та управління корпоративними фінансами: [навч. посібник] / О.І. Ступницький, В. М. Коверда – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2010. – 255 с.
12. Трейвиш М. И. Методы анализа эффективности и надежности факторных операций : дис. кандидата экономических наук: 08.00.13/ Трейвиш, Михаил Ильич. – Москва, 1997. – 144 с.
13. Шанина А.Н. Управление рисками факторингового бизнеса в России: автореферат дисс. кандидата экономических наук: 08.00.10 / А.Н. Шанина. – Санкт-Петербург, 2010. – 22 с.
14. Шевченко С. Факторинг: соперник "классического" кредита / С. Шевченко // Бизнес-консультант. – 2004. – №4 (12). – С. 12–15.